

MİLLET DERGİSİNİN YAYIN SERÜVENİ

The Publishing Adventure of Nation Magazine

*Salhadin GÖK**

ÖZET

Millet dergisi, Cemal Kutay Tarafından ilk olarak 31 Ocak 1946 tarihinde haftalık siyasi bir dergi olarak çıkartılmıştır. Derginin yayın politikası üç ana eksen üzerinde şekillenmiştir:

Birincisi; Cumhuriyet Halk Partisine muhalefet etmek, Demokrat Partiyi desteklemektir. İkincisi; komünizm tehlikesine karşı uyarıcı yayınlar yapmaktır. Üçüncüsü ise dini konulardaki yönlendirici yazılardır.

Hükümetlerin ekonomik baskıları yüzünden zorlukla yayın hayatını devam ettiren dergi kâğıt temin etmede sürekli olarak sorunlar yaşamıştır. Büyük sermayenin yayın sektörüne hakim olması ile derginin ekonomik sıkıntıları daha da artmıştır.

Bu yazı, dergiye yönelik böyle bir çalışmanın daha önceden yapılmamış olması ve siyasi iktidarın muhalif basını susturmak için uyguladığı yöntemleri *Millet* dergisi örneği üzerinden ortaya konulması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Millet, Cumhuriyet Halk Partisi, Komünizm, Demokrat Parti

ABSTRACT

Millet magazine founded on 31 January 1946 by Cemal Kutay as a weekly political magazine. Magazine also started its publishing life at two different period. In first period its publishing policy shaped on three different:

Being on adversary position against Republican People Party and supporting Democrat Party, second one is publishing cautionary articles against communism threat and third one which *Millet* Magazine talks about is religion.

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
(salhadingok@hotmail.com)

Magazine, which continues its publishing life while government does economic pressure against, had difficulties about purchasing paper. In the times when bigger media firms take stage, magazine's economic situation became worse than ever. All these problems forced magazine to end its publishing life.

Keywords: Millet, Republican People Party, Communism, Democrat Party

GİRİŞ

Cumhuriyet Türkiye'sinde basına yönelik var olan kısıtlamalar özellikle İkinci Dünya Savaşı süresince artarak devam etmiştir. Bunda en önemli etken, hükümetin savaş ortamında ülkede basından kaynaklanabilecek polemik ve huzursuzlukların önüne geçmek isteğidir. Fakat savaş sonrasındaki dönem, öncesine nazaran Türkiye'de özgür havanın yerleşmeye başladığı bir süreç olmuştur. Bu süreç, görüşleri önemsenmeyen toplumsal kitlelerin etkisinin arttığı, sorgulanamayanın sorgulandığı bir dönemi başlatmıştır. Özgürlüklerin önünde engel teşkil edip baskı unsuru olan Cemiyetler Kanunu, Basın Kanunu, Polis Teşkilatı Kanunu ve Seçim Kanunu gibi antidemokratik uygulamalar tepki çekmiş, tartışılmaya başlanmıştır (Yeşil, 2001; Karpat, 1996; Uyar, 1999).

Çok partili sisteme geçiş sürecini de başlatmış olan bu dönemin diğer bir özelliği de muhalif fikirler, değişimi savunurken iktidar var olanın muhafazası yönünde bir irade ortaya koymuştur. Fakat siyasi iktidarın bu alanda hareket alanı daralmış ancak bir takım idari tasarruflarla çok sesliliğin alanını daraltıp, aykırı sesleri kısma yönünde bir gayret gösterebilmiştir. Bu tarihlerde çok sesliliğin sınırları genişlemiştir. Öyle ki öncesinde Cumhurbaşkanı *yarı-ilah* gibi putlaştırılıp, kendisine yöneltilen eleştiriler şiddetle cezalandırılırken şimdi herkesin eleştirebildiği *alelade bir vatandaş haline* gelmiştir (Karpat, 1996: 178). Bu özgürlük ortamı tek parti döneminde farklı fikirlere izin verilmeyip baskı altında tutulan Türk basınında da etkisini göstermiş, özgürlüklerin sınırları genişlemiş, çok seslilik hakim olmuştur².

² "Ben on sekiz senedir yazı yazarım. Şu mecmua, yetmiş dokuz haftadır, başta iktidarın en üstün makamlarını işgal edenler olarak, şahıs, hükümet, müessese halinde vatan ve ismini taşıdığımız aziz milletin hakları bakımından zararlı gördüğü her varlıkla mücadele etmektedir.

Bu dönemde *Sol* dergilerin yanı sıra İkinci Dünya Savaşının son döneminde yayınlarına yasak getirilen *Turancı-Türkçü* yayınlar ile birlikte *İslamcı* dergiler de ön plana çıkmıştır. *Kızılelma*, *Kanad*, *Yeni Bozkurt*, *Ergenekon*, *Altın-Işık* gibi milliyetçi ve *Sebilürreşad*, *Selamet* gibi İslamcı dergilerinde ortak söylem *anti-komünist*, *anti-Moskof* temeline oturmuştur (Koloğlu, 1992; Gevgilili, 1983: 202-228).

Bu yazıda, var olan özgürlük ortamında yayın hayatına başlayıp, sonrasında aralıklarla yayınına devam ettirip milliyetçi, muhafazakâr görüşleri ile ön plana çıkan *Millet* dergisi incelenecektir.

1. Millet Dergisinin Yayın Hayatına Başlaması ve Yayın Politikası

Cemal Kutay³ çıkarmakta olduğu *Halk* gazetesini ekonomik gerekçelerle kapattıktan sonra 31 Ocak 1946 tarihinde *Millet* dergisini haftalık siyasi bir dergi olarak çıkarmaya başlamıştır⁴. Dergi 30x21 cm boyunda, 16 sahife olarak perşembe günleri çıkmış olup, 25 kuruştan satılmıştır. Kutay, bu dergiyi “*partiye veya bir teşekküle dayanmadan*” İstanbul Halk Sandığından fabrikatör Mehmet Ali İpektir kefaletiyle alınan 300 lira ile çıkartmıştır. İlk zamanlarda dergi basımında karşılaşılan ekonomik zorluklar, matbaasını maliyetiyle kullanıma açan Osman Saim İlkbasan sayesinde aşılmıştır⁵.

Derginin izleyeceği yayın politikası ve dayanacağı esaslar şu şekilde ortaya konulmuştur: “...*Politikada, ahlakta, dinde, sosyolojide, ekonomide kısaca halk hayatının maddi manevi cephelelerinde bağlandığımız kıymetlerin müdafaasını yapacağız. Emegimizin ve faaliyetimizin ancak ve ancak*

Şu son devredeki kadar, kalemini, istediğim gibi kullanabildiğimi hatırlamıyorum” (Kutay, 7 Ağustos 1947: 2).

³ 1910’da Konya’da doğdu. Babası Cizre Emiri Bedirhan Bey’in oğlu Tahir Bey’dir. Babasının ölümünden dolayı eğitimini tamamlayamayarak, Konya Lisesi son sınıfından ayrılmıştır. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde İstihbarat Şefliği ve fıkra yazarlığı yaptı. Bir taraftan kitap çalışmalarında bulunurken diğer taraftan da İstanbul’da *Halk Gazetesi*, *Millet*, *Hakka Doğru*, *Çağımız*, *Tarih Konuşuyor*, *Sohbetler* gibi dergileri çıkarmıştır. Pek çok gazete ve dergide özellikle tarihi konularda yazılar yazdı. 4 Şubat 2006 tarihinde İstanbul’da vefat etti (Gök, 1996).

⁴ Bazı kaynaklarda *Millet* dergisinin yayına başlama tarihi 1942 yılı olarak gösterilmişse de (Karpat, 1996: 244), bu tarihte basılmış sayıları tespit edilmemiştir. Tespit edilebilen ilk sayı 31 Ocak 1946 tarihli olduğundan, bu tarih yayın tarihi olarak benimsenmiştir.

⁵ (“Şükran Borcu”, 6 Şubat 1947); Değişik kaynaklar *Millet* dergisinin çıkış noktasını ve yayınlarını farklı bir şekilde değerlendirmektedir. “*Potsdam Alman Merkez Arşivindeki belgelerden anlaşıldığına göre, İrkçı- Turancılar 1911- 1944 arasında Alman gizli servisinin parası ve alman faşizminin üslubu içinde, Türk Hükümetinin de göz yummasıyla, şovenist bir propogonda yürütüldü. Bu dönemde, Bozkurt, Gök-Börü, Çınaraltı, Ergenekon, Orhun gibi ırkçı yayınların yanı sıra Millet, Türk Yurdu, Çığır gibi sağcı dergiler rahatça yayınlandı*” (Kabacalı, 1994: 162).

Cumhuriyet kanunları ile ve millî vicdanla kayıtlı olduğuna kaniiz. Bunun dışında baş eğilecek kuvvet tanımıyoruz... ("Hafta Başı Konuşmaları...", 28 Şubat 1946: 3). Millet, millî birlik taraftarıdır. Ne bir hizbin, ne bir partinin, ne de bir zümrenin organıdır. Millet, adı gibi Türk milletinin organıdır. Millet, Atatürkçüdür. Kurulduğundan beri hemen her sayısında ondan, onun fikirlerinden ve davalarından ilham almıştır⁶. ...Biz Atatürk etrafındaki neşriyatımızla onun hakiki ideallerini gelecek nesillere nakletmek vazifesini üstümüze almış bulunuyoruz" ("Türkiye'nin En Çok ..." 7 Ağustos 1947: 2).

Millet dergisinin yayın politikası Demokrat Partinin iktidara gelmesine kadarki dönemde üç ana eksen üzerinde şekillenmiştir.

Birincisi, *Millet* dergisi partiler arasında tarafsız kalacağını belirtmesine rağmen eleştirilerinin genelini Cumhuriyet Halk Partisine yöneltmiş, muhalefetteki Demokrat Parti'yi desteklemiştir⁷. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına karşı çok sert yazılar yazmıştır⁸. Cumhuriyet Halk Partisine yöneltilen eleştiriler şunlardır; katı devletçi uygulamaları⁹,

⁶ *Millet* dergisi sürekli olarak Atatürkçü kimliği ve Atatürk'ün görüşleri doğrultusunda yayın yapmakla övünmüştür: "İlk sayımızdan beri 78 nüshada Atatürk'e ait 51 yazı vardır. Bu rakam bir buçuk yılda her gün çıkan hiçbir gazeteye nasip olmamıştır. Hatta hâlen hükmen ve kanunen Atatürk'ün malı olan *Ulus*'da bile..." ("Üç Büyük Cilt, Bir Buçuk Yıl", 7 Ağustos 1947: 12); *Ulus* gazetesinde Falih Rıfki Cemal Kutay ve *Millet* dergisine yönelttiği suçlamalarda "...Fakat hemen hemen her satırında Atatürk ve Celal Bayar adlarını zikir eden bu dergi" ifadesi ile bu durumu yadırgamıştır (Atay, 28 Mayıs 1947).

⁷ *Millet* dergisinde yapılan yayınlar *Ulus* gazetesinin tepkisini çekmiş, tartışmalara yol açmıştır. Falih Rıfki *Millet* dergisinin Demokrat Parti ve Celal Bayar'ın bayraktarlığını yaptığı suçlamalarını yöneltmiştir (Atay, 28 Mayıs 1947); Bu suçlamaları Cemal Kutay şu şekilde cevaplamıştır:

"...İnkılâbın Galip Hocası, bugün ancak kendisinin yapabileceği bir başka vatan borcu ödüyor. Onun "bayraktarlık" şerefini bana layık görmenizden dolayı teşekkür ederim. Kendimi asla böyle bir kıymete lâyık görmemekle beraber, iltifatınızı iftiralarınızın kefareti olarak kabulleniyorum. Celal Bayar'ın bayraktarlığını yapmak değil, onun asil ve temiz hislerine inanmış milyonlardan biri olma haysiyeti bana yeter" (Kutay, 12 Haziran 1947: 11).

⁸ "Bir müddetten beri İstanbul'da çıkan ve Demokrat Parti tarafından çıkarılıyor hissini vermek için var kuvvetiyle çalışan- kim bilir belki belki de öyle olan *Millet* Mecmuası.

...bir insanın hayalî en az okyanuslar kadar geniş veya niyeti, bu derginin kapağı gibi simsiyah olmalıdır. ...Bu dehşet saçan sefalet ve israf tablosunu çizenlerin iddialarını biran için doğru kabul edelim

Acaba, Millet mecmuası, fakir köylünün karşısına Naylon çorabı giyen lüks düşkün

bayanlar çıkararak, ilaç ve hekim tanımayan köylülere, İsviçre'ye tedaviye gidenler olduğunu jurnal ederek bir çeşit linç adaleti mi kurmak istiyor?" ("Düpedüz Bir Tahrir", 27 Ocak 1947; *Ulus* gazetesinde çıkan bu yazıya verilen cevap için bkz. (Kutay, 6 Şubat 1947: 3).

⁹ "Devletçilik adı altında o çeşit işler meydana gelmiştir ki şahsî teşebbüs yok olmak şöyle dursun, ucuz ve rahat hayat hayalleştir. Nâzım vazifesi olması gereken devlet müdahaleleriyle meydana gelen vaziyetlerden gayri meşru servet terakümleri millî varlığı rahatsız etmiş, karaborsa halkın en mukaddes haklarını tehdit etmiş, namuslu emek hakir düşmüştür" ("Değirmenin Suyunu Soracak Kahramanlar...", 4 Aralık 1947: 4; Kutay, 31 Temmuz 1947: 3; Kutay, 20 Kasım 1947: 3).

seçimlerin dürüst yapılmasını sağlayacak tedbirlerin alınmaması, antidemokratik kanunlar (“Bir Muhasebe:...”, 3 Temmuz 1947: 3), hayat pahalılığı, hürriyetsizlik (Kutay, 28 Ağustos 1947: 3), komünist faaliyetlere göz yumulması, görev dağılımında ihtisasa önem verilmemesi (Kutay, 18 Eylül 1947: 8-9; Kutay, 11 Aralık 1947: 3; Kutay, 4 Mart 1948: 3; Kutay, 18 Mart 1948: 3) ve idari teşkilatta görülen yolsuzluklar (Kutay, 18 Eylül 1947: 8-9; Kutay, 4 Aralık 1947: 3). Dergide Cumhuriyet Halk Partisine yönelik eleştirilerde dikkat çeken önemli bir husus, bütün devrimler boyunca ve İkinci Dünya Savaşı süresince ortaya çıkan sorunların ve çekilen sıkıntıların sorumluluğunu tamamen Cumhuriyet Halk Partisine yüklemesidir.

İkincisi, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu komünizm tehlikesini ve bu ideolojinin yapısını ortaya koymaya yönelik yayınlardır. Bu yazılarda Bolşevik Rusya'da rejimin aksayan yönleri ortaya konularak komünist ideolojinin hareket tarzı işlenmiştir (E, 25 Aralık 1947: 3). Bu şekilde okuyucuyu aydınlatma yolu izlenmiştir¹⁰. *Millet* dergisinin Demokrat Parti iktidarına kadarki neşriyatında “*kızıl tehlike*” olarak gördüğü komünizmi birinci planda ele aldığı görülmektedir. Daha birinci sayısında bu konuda yaptığı yayınlardan dolayı mahkemeye verilmiş, “*ihbar*” cezası almıştır (“Üç Büyük Cilt...”, 7 Ağustos 1947: 12).

Millet dergisinin Cumhuriyet Halk Partisi ve *Ulus* gazetesi ile karşı karşıya kaldığı önemli konulardan bir tanesi de komünizme yönelik yayınlardır. Dergide, Cumhuriyet Halk Partisini destekleyen yayınlardan *Memleket*, *Tanın ve Ulus* gazetelerinde komünizme yönelik yapılan haberlere tepki gösterilmiştir. Falih Rıfkı Atay'ın¹¹ *Ulus* gazetesinde komünistlere arka çıkan ve “*Turancılığ*” daha büyük tehlike gösteren yazıları eleştirilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu'na dergi sütunlarından seslenilmiştir:

“...C.H.P. gazetelerini *Pravda* ile aynı fikirleri neşreder görmekte üzülmüyor musunuz?” ...C.H.P. içindeki *Pravda* fikirli elemanların faaliyeti

¹⁰ *Millet* dergisi komünizm tehlikesine yönelik yapılması lazım gelen çalışmaları ortaya koyarken bu yöndeki yayınların gerekli olduğunu, 22 bin abonesi olmasına rağmen, tehlikenin büyüklüğünden dolayı yayınlarının yetersizliğini vurgulamaktadır.

“...İlk koruma silahımız Türk milletinin büyük sağduyusudur. İkincisi de kendilerine çevrilen silahları bilmesidir. Biz hacmimizin müsaadesi nispetinde bunu yapmağa çalışıyoruz. Fakat Türkiye'nin en yüksek satışına malik olan “*Millet*” gibi bir mecmua bile bu işe yetmez...” (“Alev Duvarı”, 26 Haziran 1947: 5).

¹¹ Falih Rıfkı Atay (1894-1971) İstanbul'da doğdu. Edebiyat Fakültesini bitirdi. *Tanın* gazetesinde yazarlık yaptı. Bir süre Babiâli ve Dâhiliye Vekâleti kalemlerinde çalıştı. I. Dünya Savaşında yedek subay olarak Suriye'ye gitti. *Akşam* gazetesinde “*Günün Fıkraları*” başlığı altında Milli Mücadele karşısında olanları eleştiren yazılar yazdı; yargılandı, İnönü zaferinden sonra kurtuldu. 1932 yılından sonra Bolu ve Ankara milletvekilliği ve *Hâkimiyet-i Milliye (Ulus)*, *Milliyet* gazetelerinde başyazarlık yaptı. 1952 yılından sonra *Dünya* gazetesini kurup, başyazarlığını yaptı (Ediboğlu, 1946).

hakkında ne buyuruyorsunuz?” (“CHP Genel Başkan Vekili ...”, 19 Haziran 1947: 4; “Bütün Memleket...”, 6 Haziran 1947: 13). Tüm bu yapılanlar karşısında Cumhuriyet Halk Partisinin tepkisiz kalarak harekete geçmemesi yadırganmıştır.

Millet dergisinin Komünizme yönelik yaptığı yayınlar *Moskova radyosu* ve *Pravda* gazetesinden tepki görmüştür. “*Mürteci, Faşist, Türkiye iftiracı, Göbels’in hortlamış ruhları, Amerikan emperyalizminin uşakları, barbar tahrikçiler, Türk şovenleri...*” gibi tanımlamalarla derginin yayınları eleştirilmiştir (“Kapağımız”, 15 Nisan 1948: 4). *Millet* dergisi, bu durumu “*...Hiçbir Türk gazete veya mecmuası, Millet kadar Moskova radyosunun hücumuna uğramadı*” şeklinde ifade etmiştir (*Millet*, 29 Ocak 1948: 49; “Bu da Bize Bir ‘Kızıl İltifat !’”, 3 Temmuz 1947: 13; “Tavariş Pravda!”, 19 Haziran 1947: 4).

Bu saldırıların karşılığında dergi sayfalarında *Kızılâ Lânet Köşesi* açılmıştır. Burada *Atatürk’ün Komünistliği Her Görüldüğü Yerde Ezilmeli Milli Vasiyeti* başlığı altında, *Türk milliyetçisinin kinlerini ifade eden şiir ve nesir* yazılarına yer verilmiştir (“Kızılâ Lânet Köşesi”, 6 Ekim 1949: 19).

Dergide özellikle eğitim ile ilgili yayınlanan tefrikalarda komünizm ile varılmak istenilen hedefler ortaya konularak komünizmin eğitim sahasındaki tehlikesine dikkat çekilmiştir.

Derginin yayınlarında dikkat çeken üçüncü bir nokta ise din konusudur. *Millet* dergisinde yayınlanan dinî içerikli yazıların bir kısmı nasihat vermeye yönelik olarak, İslâm tarihinde meydana gelen olayları ve Peygamberimizin hayatını vermek şeklindedir. Din alanında ibadet dilinin Türkçe olması ve İslamiyet’in sonradan içerisine katılmış tortulardan temizlenerek gerçek yapısına kavuşturulması gereği savunulmuştur. Devrin anlayışına uygun bir din düşüncesi ortaya konularak, dini inancını yönlendirmeye yönelik yazılar yazılmıştır. *Millet* dergisinin bu alanda yaptığı yayınlarda en büyük dayanak noktası *Atatürk’ün fikir ve uygulamaları* olmuştur.

Millet dergisinde “*Eski Bir Atatürkçü*” imzasıyla “*Atatürk ve Din*” adı ile tefrika yayınlanmıştır (Eski Bir Atatürkçü, 4 Eylül 1947: 4). Bu tefrikada içerisinde Reşid Galip’in¹² de bulunduğu bir grup tarafından

12 1863 tarihinde Rodos’ta doğdu. İstanbul’da Tıbbiye Mektebi’ni bitirdi. Öğrenciliği sırasında gönüllü olarak I. Dünya Savaşına katıldı. Kafkasya Cephesinde savaştı. Öğrenimini savaş dönüşü tamamladı. Müderris Muavinliği, Türk-Yunan Mübadele Komisyonu Türk Deleğeliği, Sıhhiye Vekâleti Umumi Hıfzıssıhha Muavinliği, Serbest Hekimlik yaptı. 1925’te milletvekili oldu. Bir süre İstiklal Mahkemesi üyeliği yaptı, Atatürk’ün isteğiyle Serbest Fırka’ya girdi. II.(Ara Seçim), III. ve IV. Dönem Aydın milletvekilliği ile Milli Eğitim Bakanlığı yaptı. 13 ay süren döneminde Darülfünun’da üniversite reformunu başlattı; öğretmenlere genel bütçeden maaş ödenmesini sağladı. Yakalandığı zatürree nedeniyle

hazırlanan “Müslümanlık Türkün Millî Dini” adlı çalışma esas alınarak, Türklerin İslam dinine yapmış olduğu hizmetler ortaya konulmuştur. Atatürk’ün dinî alanda attığı adımlarda bu çalışmadan yararlandığı ve millî bir din oluşturmaya çalıştığı savunulmuştur (Eski Bir Atatürkçü, 11 Aralık 1947: 4). *Millet* dergisi bu çalışmayı kısmen yayınlamak suretiyle ibadet dilinin ve duaların Türkçeleştirilmesi gereği ve Peygamberimizin Türk olduğu görüşünü dile getirmiştir (Eski Bir Atatürkçü, 23Ekim 1947: 4).

Millet dergisinde Cemal Kutay, Nejat Muhsinoğlu, Rıza Çavdarlı, Cafer Seno, Özcan Baba, M. Şevki Yazman gibi isimler siyasi ve aktüel konularda yazılar yazmıştır. Dini konularda da “*Ebedi Hakikatin Sesi*” köşesinde Şemsettin Yeşil, Kuran-ı Kerimin surelerinin manzum olarak tercümelerinin verildiği “*Tanrıya Dualar*” adlı sayfada Enver Tuncalp ve diğer sayfalarda Kazım Nami Duru, Ahmed Esad Benin, Semih Mümtaz S., Esat Sezai Sünbülük isimlerine rastlanmaktadır. Ayrıca dergide birçok çeviriye yer verilmiştir. Yabancı dildeki tefrikaların çevirisini Halit Çalar, Cahit Özcan ve Yaşar Çimen yapmıştır. *Millet* dergisinde yayınlanan yazıların bir kısmı isimsiz olarak yayınlanmıştır. Bu durum eleştiri konusu olmuştur¹³.

Millet dergisi, dördüncü cildine girerken, *Millet Yayını* adı ile seri bir kitap basımına başlamıştır. Bu yayınlar içerisinde çocukların *millî ve ahlaki terbiyesi için* yararlı olacak yayınlar da hazırlanmıştır.

Kitap neşriyatında basılan ilk eser W.G. Krivtzki, *Ben Stalin’in Ajanyım* kitabıdır. İkinci kitabı olarak Trevor Roper, *Hitlerin Son Günleri*, (Çev: Bahadır Dülger), Komünizmin içyüzünü anlatan Vladmir Unişevsky, *Kızıl Pilot*, Bahadır Dülger, *A.E.2. Denizaltısını Marmarada Nasıl Batırdım* (Anlatan: Rıza Bey Kaptan), masal kitabı olan *Azad Baht, Longueval Şatosu, Nurenbergin Gizli Dosyaları, Dünya Çocukları, Din Dersleri, Tanrıya Dualar* (Şiirleştirilmiş din bilgileri) gibi kitaplar yayınlanmıştır¹⁴.

Millet dergisi, Ülke genelinde vatandaşların olaylar karşısındaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla “*tarafsız*” ve “*şümüllü*” bir teşkilat olacak olan Türkiye Umumi Efkâr Enstitüsü kurmaya karar vermiştir. Bu enstitü

bakanlık görevinden ayrıldı. 5 Mart 1932 günü hayatını kaybetti. İlkokullarda bayrak törenlerinde okutulan “*Andımız*” metni Dr. Reşit Galip’in kaleminden çıkmıştır (Oruç, 2007).

¹³ “... Yazılarınızda neden imza yok diyorlar!...”

Biz, her devirde ayakta kalmış ve kanaatlerini hiçbirine mal etmemek hünerine sahip olmayı ifade edenlerin kıyasî sıfatları yerine bir “vatandaş” olmak haysiyetini kafi görüyoruz; isim değil fikir, şöhret değil dava ortaya koyuyoruz” (“İyi Niyet Müteahhitliği”, 28 Şubat 1946: 3).

¹⁴ Bu yayınların okuyucuya nasıl ulaştığı ve satışı için bkz. (“Abonelerimize Kolaylıklar”, 18 Aralık 1947: 16; *Millet*, 7 Temmuz 1947: 24; *Millet*, 22 Ocak 1948: 5).

Amerika'daki *Gallub Umumi Efkâr Enstitüsü* örnek alınarak kurulmuştur. Bu enstitünün kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

“... Milli hasreti ifade eden temel davaların neler olduğunu tespit edecek, bundan gayri vatandaşların aktüel mevzularda neler düşündüklerini, bu memleketin en ücra köşesine kadar yayılacak anketlerle tespit edip ilan edecektir (“Millet Yeni Bir Hizmetini...”, 20 Kasım 1947: 8-9)”.

Enstitünün kurulmasını zorunlu kılan diğer bir etken ise baştaki iktidarın halktan kopuk olması, halkın olaylar karşısında tepkisini ölçmekten uzak kalmasıdır. Dergi bunun nedenini şu şekilde ifade etmektedir:

“...Tek partili idarenin devam ettiği çeyrek asır içinde, mebuslar, çok zaman seçildiği yerin mevkiini sadece haritada bilerek seçilmişlerdir. Bu seçimin bir çeşit tayin sayılabileceği bu zamanlarda...tek otorite halinde memleketi idare eden Cumhuriyet Halk Partisi, sadece kendi teşkilatı vasıtasile millî sesi asla tespit edemezdi ve edememiştir” (“Millet Yeni Bir Hizmetini...”, 20 Kasım 1947: 8-9).

Derginin ilk anket çalışmasının konusu seçimler olup “seçimler için var olan kanunlar yeterli midir? Hükümetin tarafsızlığına inanıyor musunuz? Seçimin yenilenmesini istiyor musunuz?” soruları sorulmuştur¹⁵.

Millet dergisi, yayınlarında seçimlerde halkın özgür iradesinin tecellisi için engel teşkil eden kanunî yapılanmanın düzeltilmesi, halkın aktif politikaya katılması, çok partili sistemin kurulması ve hürriyet ortamının sağlanabilmesi için ısrarlı bir şekilde yayın yapmıştır. Bu yayınlarında Cumhuriyet Halk Partisini eleştirmiş, Demokrat Partiyi desteklemiştir. *Millet* dergisi Demokrat Partinin benimseyip, afiş olarak kullandığı “*Yeter Söz Milletindir*” sloganını dergi kapağında 36. sayısından itibaren kullanmaya başlamıştır¹⁶.

2. Millet 'in Yayın Politikasına Yönelik Tepkiler ve Derginin Ortaya Çıkan Ekonomik Zorlukları Aşma Yöntemleri

Millet dergisi 52. sayısını yayımlarken Türkiye’de çıkan siyasi dergilerin baskı sayısı itibariyle başında geldiğini iddia etmiştir¹⁷. Fakat

¹⁵ (“Şu Şartlarla Seçimin Yenilenmesini İstiyor musunuz?”, 4 Aralık 1947: 16; Örnek olarak diğer çalışma konuları için bkz. “Mekteplerde ...” 30 Ocak 1947: 2; “Vatanı, Çaresi Bulunan ...” 6 Ekim 1949: 20).

¹⁶ “*Yeter Söz Milletindir*” sloganını sahiplenme konusunda farklı iddialar ortaya atılmıştır. Cemal Kutay’ın *Millet* dergisinin kapağında yer alan “*Yeter Söz Milletindir*” sloganının dergisi tarafından Demokrat Partiye mal edildiği iddiasına karşın aksi yönde görüşler de ortaya atılmıştır (Milâr, Haziran 1988: 15).

¹⁷ “Bugün, Millet bu sayısı ile altı ay evvelki baskı adedinin tam iki mislini idrak ettik. Bu baskı sayısı yalnız bir mecmua için değil, en büyük bir gündelik gazete için bile ideal sayılacak bir rakamla ifade edilebilir” (Millet, 7 Ağustos 1947a: 2).

yaptığı yayınlarda *her şeyi toz pembe göstermiyor diye* tepki görmüş, sürekli olarak hükümetten kaynaklanan baskılarla karşı karşıya kalmıştır (Kutay, 27 Kasım 1947: 3). *Millet* dergisi, “*kanun ve mevzuat dışı bir şekilde, yok etmek isteyenlerin*” yaptığı baskılardan şikâyet etmiştir. Bu baskıların önde geleni de özellikle kâğıt alma hakkının kısıtlanmasıdır. Hükümet, *Millet* dergisine yönelik tek taraflı bir karar almış ve İzmit fabrikasından topu on iki liraya alınan kâğıdın fiyatını otuz liraya çıkarmıştır. Bu kararı düzeltmek için yapılan başvurulardan bir sonuç alınamamıştır. Dergi, bu durumu “*kendisini rahatsız eden haklı tenkide karşı, iktidarın bir darbesi*” olarak yorumlamıştır¹⁸. Bu durum ekonomik açıdan dergiyi zor durumda bırakmıştır.

Millet dergisi, içerisinde bulunduğu bu ekonomik zorlukları aşmak için daha sonraları da başvuracağı bir yol izler. Bu abonelerinin maddi desteğini istemektedir¹⁹. Bunun için okuyucularını, belirli dönemler için abone yapıp, bedelini peşin olarak istemiştir. Bu şekilde maddi sıkıntıların aşılması hedeflenmiştir. Yapılan bu yardım çağrısı cevapsız kalmamış, beklentilerin üstünde bir destek gelmiştir²⁰.

Millet dergisi artık, kuruluş aşamasını tamamlamış, kendi tesislerine sahip olmak için adımlar atmaya planlamaktadır. Bu amaçla bir matbaa kurmak üzere harekete geçmiştir. Maddi kaynak için tekrar okuyucuların desteğine başvurulmuştur. Okuyuculardan altı ay veya bir sene için yeniden abone olmaları istenmiştir (*Millet*, 7 Ağustos 1947b: 2).

Derginin sahip olduğu maddi imkanlar, matbaa için gerekli olan baskı makinesini yurt dışından getirtmeyi mümkün kılmamıştır. Bu yüzden *Türk basın hayatında bir ilk* gerçekleştirilmiştir. Avrupa ve Amerika’daki

¹⁸ “*Marko Paşa’ya yirmi ton “ucuz” kâğıt bulup verenler, Millet’in nisan ayında alması icap eden yedi ton “pahalı” kâğıdını hala vermemişlerdir!*”

... *Millet*; kâğıda iki buçuk misline çıkarılalıdan beri, her sayı asgari 350 lira ziyan etmektedir. Mevzuunda, Türkiye satış rekoru elinde olmakla beraber, bu ziyan vakidir ve hükümet tarafından yüksek fiyatla kâğıt almaya mahkûm bırakıldıkça netice değişmeyecektir” (*Millet*, 12 Haziran 1947: 16).

¹⁹ “... Bize yirmi beş kuruştan sekiz sayının parası olan iki lirayı birden göndereceksiniz. Yani bu müddet için abone olacaksınız. ... Bu yardıma, kanaat ve fikrinize inanıp hümet eden asgari bir dostunuzu da iştirak ettireceksiniz.

... *Millet*, bu zor gününde gene sizden gayri kime başvurabilir? Bizim için yardım, tahsisat, himaye gibi kasidedilik yolları yoktur. ... Bizim çaremiz belki güçtür ve zahmetlidir. Fakat neyleyelim ki, tek mesnedimiz sizin vicdanınız ve çok kıymetli varlığınızdır. Netice, şu aziz vatanda eğriye eğri, doğruya doğru diyenlerin önüne çıkarılan suni zorlukların, yurdun öz ve hakiki sahibi sizlerin himmetiyle yenilebilmesi mücadelesidir. Dava sizindir” (12 Haziran 1947: 16).

²⁰ “... Okurlarımızın derdimize koşmaları, o kadar sür’atle olmuştur ki, adresleri değil bastırmak; daktilo ile yazmak dahi mümkün olamamıştır. ... Rica ettiğimiz sekiz nüsha yerine, altı aylık ve senelik abone bedellerini birden göndermişler... Alakalarına yakınlarını ve dostlarını iştirak ettirmişlerdir” (“Şükran Borcu”, 26 Haziran 1947: 16).

benzerlerinden randıman açısından geri olmayan bir baskı makinesi yerli sanayiye yaptırtma yoluna gidilmiştir. Ayrıca Amerika'dan maliyeti 11000 lira olan ikinci el bir dizme makinesi, 4000 lirası ödenerek getirilir. Böylece *Millet* dergisi, kendi matbaasına kavuşma yolunda önemli bir aşama kat etmiştir (Kutay, 18 Mart 1948a: 3).

Dergi, Cumhuriyet Halk Partisi hükümetine karşı yürüttüğü sert yayın politikasının da etkisi ile sorunlarla karşılaşmaya devam etmiştir. Bu zorlukların en önemlisi yine kâğıt alma hakkından mahrum bırakılmasıdır. 1948 yılı başında -bir önceki yıl engellenen- kâğıt alma hakkı tekrar tanınmıştır. Fakat aradan bir ay geçmeden bu hak yeniden elinden alınmıştır. Yerli ve yabancı bütün gazetelerin 12 liraya aldıkları kâğıdı, *Millet* dergisi 19 liraya almak zorunda kalmıştır. Derginin, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne yaptığı itiraz cevapsız kalmış, sütunlarında da bu durumu Ekonomi Bakanına şikâyet etmiştir (Millet, 15 Nisan 1948: 4).

Millet dergisinin, yüksek fiyattan kâğıt alma zorunda kalması ekonomik zorlukları beraberinde getirdiği gibi kendi tesislerine sahip olma yönündeki planlarının aksamasına neden olmuştur. Çünkü derginin *Türkiye'de rekor teşkil eden baskısı böyle bir teşebbüse imkân veriyorken*, kâğıda yüzde 60 fazlası bir paranın aktarılması zorlukları beraberinde getirmiştir. Eldeki maddi imkanlar kâğıt fazlasını karşılamak için kullanılmıştır. Ekonomik sıkıntıları aşmak, matbaa kurma işlerini tamamlamak için paraya ihtiyaç vardır. Duyulan çaresizlik dergi sütunlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Nereden kredi temin edebiliriz? Hiçbir partiye mensup değiliz, bankalara sözü geçecek dostlardan, şahsi servet sahiplerinin himayesinden, klik ve zümre korumalarından mahrumuz." Bulunan çözüm; yine okuyucularının yardımını istemektir. *"Sizlerden, üç ay içinde ödemek üzere asgari onar lira borç istiyoruz."*²¹

Derginin bu çağrısı yine okuyucuları tarafından *"çok geniş, çok köklü ve minnettar eden alakayla* (Millet, 6 Mayıs 1948: 9)" karşılanmıştır.

Millet dergisi, 27 Mayıs 1948 tarih ve 120 sayıdan itibaren kendi matbaasında basılmaya başlanmıştır. Tesislerinin tamamlanmasıyla Türkiye'de ilk defa yerli makinede basılan dergi olma özelliğini de kazanmıştır (Millet, 13 Mayıs 1948: 20).

²¹ ("Millet'in Muhterem Okurlarına", 22 Nisan 1948: 11); Dergi, sürekli olarak maddi zorluklar yüzünden abonelerinden yardım istemesi yadırganmış olacak ki okuyucularına seslenme ihtiyacı duymuştur:

"Muhterem vatandaşlarımız ... Sadece halka dayanan fikir hareketlerinin, hizmetine devam bahsinde bu hizmetin hususiyeti dolayısıyla vaki iktidarının dışındaki güçlükleri yenmek için halkın yardımına başvurması, belki bizim ortaya koyduğumuz bir an'anedir. Bu itibarla yenidir. Her yenilik gibi ihtimal ki yadırganır. Fakat şerefli ve dürüst bir müracaattır" (22 Nisan 1948: 11).

Derginin sürekli olarak abonelerinin yardımına başvurması, sahibi Cemal Kutay'ı para kazanmak amacıyla yayın yaptığı suçlamasıyla karşı karşıya bırakmıştır (Atay, 28 Mayıs 1947). Kutay bu suçlamalara karşı:

“Dayandığınız gizli ve açık kuvvetler, günün birinde kanun ve hak rağmına beni işimden veya hürriyetimden mahrum ederse, nihayet bir ay sonra iki evlâdım da açtır. Değil yüz liram bir dikili ağacım, evimde satacak bir tek halım dahi yoktur. Utanmadan hangi kazanç hırsından bahsediyorsunuz? Eğer parayı sevmiş olsaydım, bu kadar mücadele ve feragat neyeydi? Bende sizin gibi devrin kasideciliğini yapar, ...nelere sahip olmazdım?” ifadeleri ile savunmasını yapmıştır (Kutay, 12 Haziran 1947: 11; Kutay, 15 Ocak 1948: 4).

3. Demokrat Parti İktidarında Millet Dergisi

Millet dergisinin seçim öncesi yaptığı yayınlar Cumhuriyet Halk Partisinin tepkisini çekmiş 11 Mayıs 1950 tarih ve 222 sayılı yayını hükümet tarafından toplatılmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimleri Demokrat Partinin zaferi ile neticelenmiştir. *Millet* dergisi altı haftalık bir aradan sonra ebatları küçültülmüş olarak “Söz milletin olduğu için” sloganı ile tekrar yayına başlamıştır. Yeni dönemde takip edilecek yayın politikası şu şekilde belirtilmiştir:

“...Bizim için artık, vatanın selâmetine en doğru yolu tayine hizmet safhası başlamıştır. Bu yolu belirtmeye uğraşırken, Demokrat Parti hükümetleriyle ayrıldığımız noktalar bulunabilir. Hatta esasta ihtilafa da düşmüş olabiliriz. Kanaat ve fikirlerimizi milli vicdan huzurunda açıkça müdafaa etme kararını, sizlerden gayri kime dayanarak alabilirdik” (K, 31 Ağustos 1950b: 2).

Derginin, yayınlarında belirtildiği gibi Demokrat Parti ile ihtilaf konuları çok geçmeden ortaya çıkmıştır. *Millet* dergisi sekiz - dokuz sayı yayınlandıktan sonra yayın hayatına siyasi bir gazete olarak devam etmiştir. Fakat 19 Temmuz 1951 tarihinde kağıt sıkıntısı yüzünden tekrar dergi ebadında gazete olarak çıkmak zorunda kalmıştır. Bu şekilde üç - dört sayı çıktıktan sonra tekrar siyasi bir dergi olarak yayın hayatına devam edebilmiştir. Çünkü dergi iktidardan kaynaklanan kağıt sıkıntısı ile tekrar karşı karşıya kalmıştır:

“...MİLLET' i neşre karar verince, altı yıl okuma rekorunu temsil eden kıdemimizin mahfuz sandığımız haklarına güvenerek, parası mukabilinde biz de kâğıt istedik. Pullu dilekçemize, İşletmeler Bakanlığı bir aydır cevap dahi vermedi. Bakan'ın şahsına müracaat ettik, yine cevap alamadık. Öğrendik ki, hükümet, kâğıt ve ilan mevzularını, bir taviz, teselli, mükâfat- veya tehdit...- mevzuu halinde elinde tutmaktadır!

... MİLLET'in elinizdeki sayısı, karaborsa değeriyle temin edilmiş yabancı kağıda basılmıştır; ebat değişikliği de bu sebeptendir. İhtikara varan kazançların, doğrunun mücadelesini yaparken mesnet olması da, Demokrat Parti adaletçiliğinin şanından olsa gerekir!..

...Yakın mazideki benzer işlerin icraatçısı eller nereye gittiği bahsinde hiç merak etmeyiniz: Manivelâ yerinde... Sadece yumruklar değişmiş" ("Eller ve Yumruklar", 19 Temmuz 1951: 2)!

Millet dergisi ile Demokrat Parti arasında iktidarın hemen ilk dönemlerinde bir kırılma yaşanmaktadır. Bu kırılmanın boyutunun derinleşmemesi için Millet dergisi yayınlarında bir taraftan Demokrat Partiyi eleştirirken ("Saman Alevi", 2 Ağustos 1951: 2; K., 9 Ağustos 1951: 8), diğer taraftan da Cumhuriyet Halk Partisine karşı Demokrat Partiyi desteklemektedir. Dergi, yazılarında aynı zamanda Demokrat Partinin kendisine yöneltilen eleştirileri cevaplamada yetersiz kaldığını, bu eleştirileri etkisiz kılacak, Demokrat Partiyi halka anlatacak yayın organlarına ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır:

"... Siz (DİLSİZ) ve (KALEMSİZ) bir iktidarın başındasınız. Kötü idare edilen bir radyo servisi, sadece edebiyat yapan, rakam ve vesika hakikatçiliğine kıymet vermeyen cılız bir iki neşriyat... İşte o kadar! Hâlbuki sizin sesiniz temsil ettiğiniz milyonların kudreti ölçüsünde olmalı, kötünün üstündeki şalı şöyle bir silkinişte millî vicdan huzuruna çıkarıvermeliydi. ...Siz, hadiseleri aydınlatarak, bu sağduyuyu, realitelerle, güzel izahlarla, bilhassa yalan ve inkâra dayanan propagandanın yüzündeki maskeyi düşürecek mukabil hareketle besleyecektiniz. Bunu yapmıyor belki yapamıyorsunuz. Amma başarmaya mecbursunuz: DİLSİZ ve KALEMSİZ bir halk ve hak iktidarı dünyanın neresinde görülmüştür" (Uygur, 26 Temmuz 1951: 6).

Demokrat Partinin kâğıt temininde kendisine çıkardığı zorluklar, Millet dergisinde bir hayal kırıklığı yaşatmaktadır. Dergide Demokrat Partinin vefasızlığından, geçmişte verilen mücadeleyi unutmamasından duyulan rahatsızlık vardır:

"...Yalnız Demokrat Partide tarihe kıymet verilmiyor ki, genel merkez binasında bir takvim bile yok" (Ankaralı, 26 Temmuz 1951: 7)!

Millet dergisinin olması gereken yerde, hiç hak etmedikleri halde şimdi başkaları vardır:

"... Şu son zamanlarda, (yaşasın) diyebilmek için galibi arayan eyyamperestlerin ortaya (hürriyet kahramanı) gibi çıktıklarına bakarak, ıstırap duymamak mümkün mü?

...Millî irade tecelli edince, gönül isterdi ki, bu gerçek mücadeleçiler, saadete ermeseler bile- ki onlar bunu düşünmediler zaten- hiç olmazsa ellerinden alınmış hakları kendilerine iade edilsin... Adalet de

bunu emretmez miydi? Böyle olmamıştır: Menfaat sihirbazları, koku alarak, yeni iktidarın etrafını sarmışlar, müstağni ve izzetinefsinin el etek öpmesine (ben buradayım...) demesine mani hakiki mücadeleçiler, haksızlıklarla baş başa bırakılmışlardır” (“Eserin Asıl Mücadelecileri Nerde”, 9 Ağustos 1951: 5).

Millet dergisi bir süre sonra kâğıt temininde karşılaştığı zorluklar, yeterli okuyucu sayısına sahip olmaması ve içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar yüzünden yayın hayatına veda etmek zorunda kalmıştır.

4. Millet Dergisinin Tekrar Yayın Hayatına Başlaması

Millet dergisi ikinci kez 6 Aralık 1962 ‘de “Çağdaş ve Gerçek Bir (Türk Milleti) İçin” sloganı ile çıkmıştır. Kutay, dergiyi tekrar çıkartma amacını şu satırlarla ortaya koymaktadır:

“...Elinizdeki derginin MİLLET adı altındaki “Çağdaş ve Gerçek Bir Türk Milleti İçin...” duası, ikinci Kuvay-ı Milliye devrinin şartları ve tedbirlerini araştırıp ortaya koymak halis dileğimizin ifadesidir: Bu yolda, hiçbir fani tesirin zebunu olmadan didineceğiz...

...Şimdi cesaretli vatanseverlik politika pazarına, kendi iradesi dışında sürülmüş milyonlara sımsıkı sarılmak ve onu yaşadığı çağın gerçekleri içinde, ırkına ve taşıdığı devlet sistemine layık hale getirmek himmetidir ki, biz buna: “çağdaş ve gerçek Türk Milleti” adı veriyor ve ey benliğe politika nimetlerinin civık hamuru ile eyyam çıkarları dışındaki vatanseverlik topluluk!.. Davamızı 1950’de bıraktığımız yerden ele aldığımız sizlere sesleniyoruz. Dinlemeye ve cevaba layık görecek misiniz? On yedi yıl öncesi gibi...” (Kutay; 6 Aralık 1962: 4).

Kutay’ın bu çağrısı okuyucu tarafından olumlu yanıt bulmamış, Millet dergisi yayın hayatına tekrar veda etmek zorunda kalmıştır. Dergi, üçüncü ve son kez 1967 Ekiminde yayın hayatına atılmıştır. Kutay bu dönemde Millet dergisini niçin çıkardığını şu şekilde açıklamaktadır:

“... Yurt ve dünya hadiseleri, hizmetlerine dönmesini gerekli kıldığı anda, mecmuanın vazifesi başında olacağını vefakâr ve aziz okuyucularına söz vermiştim. 1967 Türkiye’sinin şartları bu sözün yerine getiriliş saatidir” (Kutay, Kasım 1967: 3444).

Millet dergisi ilk çıktığı dönemlerde ilân reklâmı alırken bu kez “Resmî ve hususî ilan almaz” kaidesiyle yola çıkmıştır.

Derginin yola çıkış serüveni bu kez öncekilerine nazaran daha kısa sürmüştür. Çünkü Millet dergisinin seslenişine cevap verecek olan okuyucusu “...Ya çıkamayacağı bir safa girmiş bu şebeple de hasretini çektiği seslenişten gayrisına kulak veremez, ya da eyyam akışının içinde kayıp” (Kutay; 14 Aralık 1967: 4) olmuştur. Çağrısı ikinci kez cevapsız

bırakılan *Millet* dergisi, 14 Aralık 1967 tarihli 8. sayısı ile yayın hayatına veda etmiştir.

SONUÇ

Millet dergisi, 1946-1950 yılları arasındaki geçiş sürecinde, çok partili sistem ile birlikte daha demokratik bir toplumsal yapıyı savunması, anti-komünist söylem ve Demokrat Partiye verdiği destek sayesinde Cumhuriyet Halk Partisine karşı var olan muhalefetin bir kısmının desteğini alabilmiştir. Fakat Demokrat Partinin 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidarı devir almasından sonra dengeler değişmiş, geçmişin prim yapan söylemi önemini yitirmiştir. Ayrıca 1945- 1950 tarihleri arasındaki çatışma ortamı da artık yoktu. Yönetimde daha liberal ve sivil bir iktidar vardır. Bu durum derginin giderek okuyucu desteğini kaybetmesine neden olmuştur.

Bu etkenlerin yanında 1950'den sonra yayın dünyasında teknolojik seviye yükselmiş, sermaye birikimi hızlanmıştır. Artık küçük paralarla yayın yapabilme devri kapanmış, bunun yerini büyük bütçelerle oluşturulan dev baskı makineleri almıştır. Yine büyük sermayenin ithal kağıdı ucuza mal etmesi, sermayesi zayıf olan yayın sahiplerini zor durumda bırakmıştır. Türk basınındaki bu değişim, *Millet* dergisi gibi küçük bütçeli yayınların varlıklarını devam ettirme ortamlarını ortadan kaldırmıştır.

KAYNAKÇA

- İKARALI. (26 Temmuz 1951) "3 Parti İçin 3 Ankara Mektubu: D.P. de", *Millet*, X/241, s. 7.
- ATAY, F. (28 Mayıs 1947) "Politika", *Ulus*.
- "Alev Duvarı". (26 Haziran 1947) *Millet*, 73, s. 5.
- "Abonelerimize Kolaylıklar" . (18 Aralık 1947) *Millet*, IV/98, s. 16.
- "Bütün Memleket Efkârı Önünde C.H.P. den Soruyoruz". (6 Haziran 1947) *Millet*, III/70, s. 13.
- "Bir Muhasebe: ...Ve Bir Gün Bu Memlekette 'Halk İdaresi' Denen...". (3 Temmuz 1947) *Millet*, 74, s. 3.
- "Bu da Bize Bir 'Kızıl İltifat !'". (3 Temmuz 1947) *Millet*, 74, s. 13.
- "CHP Genel Başkan Vekili ŞÜKRÜ SARAÇOĞLUNA Fert Olarak ve Türk Olarak SORUYORUZ?". (19 Haziran 1947) *Millet*, 72, s. 4.
- "Düpedüz Bir Tahrik". (27 Ocak 1947) *Ulus*.
- EDİBOĞLU, Baki Süha. (1946), *Falih Rıfki Atay Konuşuyor*, İstanbul.
- "Eller ve Yumruklar". (19 Temmuz 1951) *Millet*, X/240, s. 2.
- "Eserin Asıl Mücadelecileri NEREDE?". (9 Ağustos 1951) *Millet*, X/243, s.5.
- ESKİ BİR ATATÜRKÇÜ. (4 Eylül 1947) "Atatürk ve Din" , *Millet*, IV/83, s.4.

- ESKİ BİR ATATÜRKÇÜ. (23Ekim 1947) “Atatürk ve Din”, *Millet*, IV/90, s.4.
- ESKİ BİR ATATÜRKÇÜ. (11 Aralık 1947) “Atatürk ve Din”, *Millet*, IV/97, s.4.
- E., N. Y. (25 Aralık 1947) “Türkiye’de Kominforma Nelere ve Kimlere Güveniyor?” *Millet*, IV/99, ss. 8-9.
- GÖK, Salhadin. 1996, *Bir Tarihçi Olarak Cemal Kutay Hayatı ve Eserleri*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- GEVGİLİLİ, Ali. (1983), “Türkiye Basını”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, I, İletişim Yayınları.
- “İyi Niyet Müteahhitliği”. (28 Şubat 1946) *Millet*, 5, s. 3.
- KABACALI, Alpay. (1994), *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARPAT, Kemal H. (Ekim 1996), *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa Yayınları.
- “Kapağımız”. (15 Nisan 1948) *Millet*, V/115, s. 4.
- “Kızıla Lânet Köşesi”. (6 Ekim 1949) *Millet*, VIII/191, s. 19.
- KUTAY, Cemal. (6 Şubat 1947) “Hakikat Şalcılarıyla Açık Bir konuşma Evet Ulus Gazetesi... Sizin ‘Tahrik’ Dediğiniz Bu Hakikatler Bizim Memleketi Dertlerden Kurtarmak Mücadelemizin Teminatıdır. Milli Vicdandan Aldığımız Tasvip ve Kuvvetle - Rahatsızlığınız Pahasına! – Fasılasız Devam edecektir”, *Millet*, 53, s. 3.
- KUTAY, Cemal. (12 Haziran 1947) “Bu Bay’a Birkaç Söz”, *Millet*, III/71, s. 11.
- KUTAY, Cemal. (31 Temmuz 1947) “Kim Kimi Aldatıyor? Türk Milletinin İlânı: Bir Sosyal Varlık Aranıyor”, *Millet*, 78, s. 3.
- KUTAY, Cemal. (7 Ağustos 1947) “Ne Zümre Hâkimiyetçileri, Ne Katalonya Anarşistleri”, *Millet*, IV/79, s. 2.
- KUTAY, Cemal. (28 Ağustos 1947) “Bir Memleket On Beş ‘Adam’ Arıyor”, *Millet*, IV/82, s. 3.
- KUTAY, Cemal. (18 Eylül 1947) “Devam Halindeki ‘Mesuliyetsizlik’ Devrine Ait Hazin KUTAY, Cemal. Tespitler...”, *Millet*, 85, ss. 8-9.
- KUTAY, Cemal. (Kasım 1967) “Cemal Kutay Millet Mecmuasını Yeniden Çıkartıyor”, *Tarih Konuşuyor Dergisi*, VII/46, s. 3444.
- KUTAY, Cemal. (20 Kasım 1947) “Türedi Milyonerleri ‘Nüfuz ticareti’ Doğurdu B. Ökmen... İşte İspatları”, *Millet*, IV/94, s. 3.
- KUTAY, Cemal. (27 Kasım 1947) “Peki Vatandaşım... Ya Hükümeti Nasıl Uyandırırım?”, *Millet*, IV/95, s. 3.
- KUTAY, Cemal. (4 Aralık 1947) “Değirmenin Suyunu Soracak Kahraman Nerede?”, *Millet*, IV/96, s.4.
- KUTAY, Cemal. (11 Aralık 1947) “Oligarşi’nin En İnsafsız Tarafı”, *Millet*, IV/97, s. 3.

- KUTAY, Cemal. (15 Ocak 1948) "Milletin Muhterem Okurlarına", *Millet*, IV/102, s. 4.
- KUTAY, Cemal. (4 Mart 1948) "Hayâların En Asili: Millet'ten ve Tarih'ten Utanmak", *Millet*, V/109, s. 3.
- KUTAY, Cemal. (18 Mart 1948a) "MİLLET' in Muhterem Okurlarına", *Millet*, V/111, s. 3.
- KUTAY, Cemal. (18 Mart 1948b) "Borcumuzu Söyle", *Millet*, V/111, s. 3.
- KUTAY, Cemal. (6 Aralık 1962) "17 Yıl Öncesi Gibi...", *Millet*, 1, s. 4.
- KUTAY, Cemal. (14 Aralık 1967) "Millet Kapanıyor Allaha Ismarladık", *Millet*, 8, s. 4.
- KOLOĞLU, Orhan. (1992), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi.
- K. (9 Ağustos 1951) "Samimi Olunuz", *Millet*, X/243, s. 8.
- K. (31 Ağustos 1950) "Yine Size Dayanarak", *Millet*, X/223, s. 2.
- "Mekteplerde Allah ve Ahlak Bilgisi Dersinin Okutulmasını Muvafık Buluyor musunuz?". (30 Ocak 1947) *Millet*, 52, s. 2.
- MİLÂR, Selçuk. (Haziran 1988) "'Yeter, Söz Milletindir' Afişi Nasıl Doğdu", *Tarih ve Toplum*, IX/54, s. 15.
- MİLLET. (12 Haziran 1947) "Muhterem Okuyucularımıza", *Millet*, III/71, s. 16.
- MİLLET. (7 Temmuz 1947) "Yeni Neşriyat Programımız", *Millet*, IV/79, s. 24.
- MİLLET. (7 Ağustos 1947a) "Türkiye'nin En Çok Okunan Siyasi Mecmuası Millet, Dördüncü Cildine Başlarken", *Millet*, IV/79, s. 2.
- MİLLET. (7 Ağustos 1947b) "Aziz Okuyucularımıza", *Millet*, IV/79, s. 2.
- MİLLET. (22 Ocak 1948) "Kitap Fişlerini Gönderen Okurlarımıza", *Millet*, IV/103, s. 5.
- MİLLET. (29 Ocak 1948) "Hayâsızlık ve Yalancılık Şaheseri", *Millet*, IV/104, s. 49.
- MİLLET. (15 Nisan 1948) "Sayın Ekonomi Bakanına", *Millet*, V/115, s. 4.
- MİLLET. (22 Nisan 1948) "Millet'in Muhterem Okurlarına", *Millet*, V/116, s. 11.
- MİLLET. (6 Mayıs 1948) "Şükranlarımız", *Millet*, V/118, s. 9.
- MİLLET. (13 Mayıs 1948) "MİLLET, Milli Emeg'in Eseri Yerli Makinesini Takdim Eder", *Millet*, V/119, s. 20.
- "Millet Yeni Bir Hizmetini Takdim Eder: Türkiye Umumi Efkâr Enstitüsü Kuruyoruz". (20 Kasım 1947) *Millet*, IV/94, ss. 8-9.
- "Şu Şartlarla Seçimin Yenilenmesini İstiyor musunuz?". (4 Aralık 1947) *Millet*, IV/96, s. 16.
- "Saman Alevi". (2 Ağustos 1951) *Millet*, X/242, s. 2.
- "Şükran Borcu". (6 Şubat 1947) *Millet*, 53, s. 7.
- "Şükran Borcu". (26 Haziran 1947) *Millet*, 73, s. 16.
- "Tavariş Pravda! Biz Yalancı Değiliz. Asıl Yalancı, Sahtekâr Siziniz Yoldaş". (19 Haziran 1947) *Millet*, 72, s. 4.

- ORUÇ, Yener. (2007), *Atatürk'ün Fikir Fedaisi Dr. Reşit Galip, Günümüz Gözüyle*, İstanbul: Güner Yayınları.
- UYAR, Hakkı. (1999), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 2. Baskı, İstanbul: Boyut Kitapları.
- UYGUR, Mustafa. (26 Temmuz 1951) “Sayın Başbakanın Akılselimine İthaf Dilsiz İktidar!..”, *Millet*, X/241, s. 6.
- “Üç Büyük Cilt, Bir Buçuk Yıl”. (7 Ağustos 1947) *Millet*, IV/79, s. 12.
- “Vatanı, Çaresi Bulunan Dertlerden Kurtaracak Bir Dava İçin Konuşmanızı İstiyoruz”. (6 Ekim 1949) *Millet*, VIII/191, s. 20.
- YEŞİL, Ahmet. (2001), *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, 2. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.